

Henrik Nysténs testamentsfond Text Aagot Jung

Kusin Henrik – bonde och en orolig själ

När jag fick uppdraget att skriva om min kusin Henrik Nystén, som på 1970-talet testamenterade hela sin kvarlåtenskap till Svenska kulturfonden, tänkte jag lättsinnigt att det skulle bli en ganska lätt match. Levi Ulfvens utmärkta skrift ”Henrik Nystén och hans fond” fanns ju som källa och kombinerad med min egen bild av kusinen skulle uppdraget inte bereda mig större besvär. Trodde jag. Verkligheten blev en annan. Jag hamnade in i en process, som för första gången förde mig med på en släktresa bakåt i tiden och som tvingade mig att se sådant i ögonen som jag hade blundat för, och fick mig att bättre förstå händelser och konstellationer i min släkt, som naturligtvis också har satt sin prägel på mitt liv. Under arbetet med den här artikeln har jag rentav ibland tänkt att om jag hade haft tiden på min sida och Kjell Westös begåvning skulle jag kunna använda stoffet till en stor, brokig och delvis mörk berättelse om en gammal släkt i Västra Nyland som småningom utplånade sig själv. Men ni får nöja er med det jag kan åstadkomma i dag. En liten och ofullkomlig berättelse om Henrik och hans värld skriven av hans lilla kusin ur hennes grodperspektiv.

När jag var liten åkte jag med mamma och pappa om sommaren till Kämpbacka i Degerby i Nyland, som då var en självständig kommun. Vi for med tåget från Åbo, som stannade ofta, och när vi kom till Solberg station steg vi av. Där väntade häst och vagn. Solen gassade alltid över sandplanen och bergknallarna kring stationsbyggnaden. Det regnade aldrig.

Kämpbacka var min fars födelse- och hemby. Han hette Rafael Johannes Nystén och var den yngste i raden av fem bröder på Nygrannas. Släkten Nystén hade bebott och brukat samma gård sedan år 1723 och jorden hade alltid gått från far till son. Urförfäderna hade en gång i tiden seglat humle från Sverige och av någon anledning fattat tycke för platsen. Så sade min pappa. Kanske hade han hittat på det. Bondsonen hade en smula läggning åt det dramatiska hållet. Det var meningen att han skulle bli präst. Sådana var farmor Olga Emilia Töttermans planer för lille Hannes. Men hon dog tidigt och då avstyrde Karl August Nystén prästplanerna. Hans åsikt var att bondsöner inte skulle bli läskarlar.

Farfar som hade ägt både Nygrannas och granngården Kårs hade sex barnbarn. Henrik var näst yngst och jag som var den yngsta var definitivt udda i skaran, med en mor som var född i Viborg och som hade tillfört släkten några droppar baltiskt blod och starka karelska rottrådar. Dessutom var jag liten, rädd för hästar, en ryslig pratkvare och allmänt i vägen. Den enda som brydde sig en smula om mig var Henrik. Han tog mig med till höåkern och lyfte upp mig på hölasset där jag fick sitta och gunga en stund utan att alls vara rädd. Sen lyfte han ner mig och jag fick dricka vatten med skopa ur kannan som alltid fanns med på höängen. Sådana detaljer minns jag alldeles tydligt. Liksom att jag fick kamma hans hår när han hade varit i bastun. Henrik hade mörkt hår strävt som tagel och det roade mig väldigt att slita och dra i hårstråna. Knappast tyckte Henrik att det var så behagligt men han fann sig. Det var inte att undra på att jag sökte mig till honom och beundrade honom och var tacksam för varje liten stund han gav mig uppmärksamhet. Jag var överhuvudtaget ett ensamt barn och i Kämpbacka hade jag ingen alls att leka med.

Sen kom ju vinterkriget, farfar dog då och resorna till Kämpbacka tog slut. Men under ställningskriget på 40-talet kunde man igen resa och då vistades vi någon vecka på Nygrannas och det var intressanta dagar, för då fanns det ryska krigsfångar både på Nygrannas och Kårs. Liksom alla andra ungar som hade suttit i bombskydd hade jag rysskräck, men jag minns att det inte tog mig många dagar att vänja mig vid ”fienden”. Ryssarna var mycket snälla, glada och arbetsamma och Henrik, som på grund av en ögonskada var befriad från krigstjänst under fortsättningskriget, kom väl överens med dem.

Vi känner alla till hur det sen gick med folket i Degerby, som under Porkalaparentesen måste gå i landsflykt i eget land. Henrik hamnade i Pojo tillsammans med familjen och när vi fick Porkala tillbaka 1956 var ingenting sig likt på Nygrannas, som Henrik fick ta över. Den stora gården, som hade använts som magasin, var helt förstörd och måste rivas och Henrik byggde sig ett nytt hem, ett modernt, lågt och ganska fantasilöst hus där han bodde ensam. Farbror Edvin och faster Ester hade inga egna barn och mycket tidigt blev brorsonen Henrik deras pojke, som de också adopterade. Edvins och Esters äktenskap var inte lyckligt, det förstod jag redan som barn. Henrik blev mycket viktig för dem, särskilt för Ester som älskade Henrik som sin egen son och beundrade honom för att han var skolbegåvad och en duktig lantbrukare.

Under 60- och 70-talen hade jag rätt ofta telefonkontakt med Henrik, som var trevlig att samtala med. Han läste mycket och följde med sin tid. Han brukade också lyssna till de av mina program som sändes i riksradien och när jag började göra TV-program köpte bröderna Paul-Erik och Henrik var sin TV-apparat och så satt den ena i Nygrannas och den andra i Kårs och följde med när kusinen tog de första stapplande stegen som TV-redaktör. Jag fick alltid kritik av Henrik. Den var inte mördande men inte heller tillgjort snäll och i många fall sann och det uppskattade jag mycket.

Henrik var inte fysiskt stark. Redan i 40-årsåldern var han tvungen att arrendera ut jorden. Han hade reumatism, som gjorde honom svårt värkbruten och han hade också andra krämpor. Han började dricka och var säkert tidvis ordentligt deprimerad, men sånt talade man ju inte högt om i Degerby på den tiden. Levi Ulfvens har i sin skrift mycket fint beskrivit Henriks livssituation så här: ”Det andliga arvet i slakten tyngde Henrik. Han blev på senare tid jordbunden, inåtvänd och fick svårigheter att samarbeta”. Detta omdöme är jag helt beredd att underskriva. I den stora familj där Henrik hörde hemma och som också är min fanns det mörka inslag, som man säkert måste gå långt tillbaka i tiden för att reda ut. Henrik var intelligent och definitivt ingen dussinmänniska. Han hade fötts till en tillvaro som kanske inte riktigt räckte till för honom, men han hade inte några val. Mot slutet av livet sökte han sig till alltmer ovanliga människor och umgicks bl.a. med zigenare. Det väckte anstöt men jag förstår honom mycket väl. Han fick aldrig luft under vingarna ens inom det område han var bäst på – lantbruket. Han måste ha känt det som ett misslyckande. Man kunde kanske säga att Henrik föddes i fel tid på fel plats och i fel familj.

I juli 1973 besökte min dotter Bärbel och jag Kämpbacka och vistades några dagar i Kårs hos kusin Paul-Erik och faster Ines. Henrik hade bett hälsa att han var krasslig och inte ville ta emot. Det fick bli så. Men innan vi reste hem tog vi en promenad längs vägen som gick förbi Henriks hus. Henrik satt vid köksfönstret och han vinkade. Min första reaktion var att

vända om och springa in till honom, men jag gjorde det inte och fortfarande är jag osäker på om jag gjorde rätt eller fel. Det var sista gången jag såg Henrik.

Ett år senare kom vi åter till Henriks begravning. Då fick vi veta att han hade ändrat det testamente där bl.a. jag var arvinge, till Kulturfondens förmån. Först blev jag litet förvånad men insåg snart att Henrik hade fattat sitt livs smartaste beslut.

Han hade säkert räknat ut att han genom Kulturfonden skulle kunna stöda jordbruket i hembygden i långa tider efter sin död. Han räknade inte fel. Kämpbacka såldes till en avlägsen släkting med namnet Nystén och kapitalet förvaltades skickligt och omsorgsfullt så att Henriks fond i dag är en av de största inom Kulturfonden. Utdelningen har ökat för varje år och är i dag helt klart av betydelse för jordbruket och landsbygden i västra Nyland, och samtidigt ett stöd för tryggheten och trivseln.

Ett viktigt beslut är att fonden inte får bli statisk utan att också nya uppgifter och projekt får stöd. Landsbygden förändras snabbt i vår tid och inte alltid till det bästa. Mot den bakgrunden är det ganska säkert att Henriks fond kommer att ha stor betydelse i framtiden. Jag är stolt över min kusin. Han var inte frisk och lycklig men han förmådde se in i en framtid som inte var hans och bry sig om de människor som kommer att finnas i den bygd där han föddes, levde och dog.